

NEZNÁMY ZNÁMY JÁN KADÁR. LEVICKÁ KAPITOLA JEHO ŽIVOTA

Marta Švoliková

Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky, Štátny archív v Nitre, pobočka Levice
Vojenská 1, 934 01 Levice. E-mail: marta.svolikova@sanr-plv.vs.sk

Abstract:

Švoliková, M., 2006: Unknown well-known Ján Kadár. Levice chapter of his life. Acta Mus. Tekovens. Levice, 6: 107-111.

Ján Kadár, a Slovak film director, studied at Grammar School in Levice from 1934 to 1936. He proved himself to be a gifted student and a talented sportsman. After the war spent in the internment camps he worked as a scriptwriter and an assistant director. His most famous film *Obchod na korze* (The Shop on Main Street), made in the cooperation with Elmar Klos, was created in 1965. The film won the 1966 Academy Award for Best Foreign Language Film. From 1969 Kadár lived in the USA, where he died in 1979.

Key words: Grammar School in Levice, director Ján Kadár,
The Shop on Main Street

Brány levického gymnázia za jeho takmer 200 ročnú existenciu opustilo množstvo absolventov. Svoje uplatnenie našli v rôznych odboroch, sú medzi nimi vedci, umelci, pedagógovia, ale iba jeden držiteľ filmového Oscara – Ján Kadár.

Ján Kadár (1. apríla 1918 v Budapešti – 1. júna 1979 Los Angeles), slovenský filmový režisér, preslávený hranou tvorbou, začínal ako dokumentarista. Spolu s Elmarom Klosom natočili v rokoch 1952 – 1969 osem hraných filmov, ktoré patria do klenotnice československého filmového umenia. Film *Obchod na korze* vznikol v roku 1965 a v roku 1966 dostal ocenenie Oscar v kategórii zahraničný film¹.

Ján Kadár zmaturoval na tunajšom gymnáziu v júni roku 1936. Študent Janko Kadár nastúpil do 7. ročníka Gymnázia v Leviciach v školskom roku 1934/1935. Predtým študoval na Gymnázium v Lučenci, ale jeho otec, povolaním právnik sa sťahoval

¹ Sošku Oscara prevzalo 18. apríla 1966 v Santa Monice autorské duo Kadár – Klos. Na udeľovaní cien sa zúčastnili aj predstavitelia hlavných postáv herci Jozef Króner a Ida Kamińska

z Modrého Kameňa do Senca² a syna preložil z lučenského gymnázia na levické. V obidvoch rokoch štúdia bol Ján Kadár vynikajúci žiak, študujúci s vyznamenaním³. Triednym profesorom v 7. ročníku mu bol Anton Prokopius, profesor latinčiny a francúzštiny⁴. V maturitnom ročníku mu bol triedny Július Dutko, profesor francúzštiny⁵.

Maturitné tablo sa nám podarilo získať od jedinej žijúcej Kadárovej spolužiačky, pani učiteľky v dôchodku Júlie Tóthovej. Pani Tóthová spomína na Kadára ako na dobre vychovaného chlapca, študenta s výborným prospechom a tenistu, ktorý reprezentoval školu. Ich trieda nikdy nemala pomaturitné stretnutie, do osudov mnohých zasiahli vojnové udalosti⁶.

Rodina Kadárová nebývala v Leviciach, Kadár tu býval v podnájme. Podľa údajov z hlavného katalógu zo siedmej triedy gymnázia študent Kadár býval v Engelovskom dome u vdovy Heleny Wetzlerovej, na Republikánskom námestí č. 7 (dnes Námestie hrdinov, dom bol asanovaný pri výstavbe predajne potravín Zdroj)⁷.

Ján Kadár sa kamarátil so spolužiakom Ladislavom Feldmárom. Ako spomína pani Júlia Tóthová, Feldmár bol z bohatej statkárskej rodiny a v poslednom ročníku gymnázia mal k dispozícii auto aj so šoférom. Priatelia Kadár a Feldmár reprezentovali gymnázium v tenise a v stolnom tenise (spolu hrávali aj štvorhru). Hrávali aj za miestny tenisový oddiel L. T. E. (Lévai torna egyet – Levická telocvičná jednota), neskôr za Juventus sport klub. V roku 1935 sa tento klub zúčastnil župných majstrovstiev v stolnom tenise, majstrovské zápasy sa uskutočnili

² Údaje podľa rozhovoru, ktorý s Kadárom viedla Dagmar Táborská, strihačka pri jeho kanadskom filme Lži, ktoré mi nahovoril môj otec (tento film získal Zlatý glóbus) v roku 1977 v Los Angeles (nepublikované, strojopis Slovenský filmový ústav v Bratislave): ...“môj otec sa strašne rád sťahoval...chodil som do strednej školy v Lučenci, tam som skončil šesť tried strednej školy, ale pretože sa môj otec znova presťahoval z Modrého Kameňa do Senca...dokončil ...som strednú školu v Leviciach.

³ MV SR ŠAN-PLv, fond Gymnázium v Leviciach. Triedne katalógy zo školských rokov 1934/1935, 1935/1936, škatuľa č. 17. Hlavný katalóg školský rok 1934/1935 škatuľa č. 4. Hlavný protokol o skúškach dospelosti (maturitný protokol) školský rok 1935/1936 škatuľa č. 24, inv. č. 116

⁴ A. Prokopius sa narodil 12. 9. 1902 v Šaštíne, v rokoch 1925–1930 študoval Filozofickú fakultu Karlovej univerzity v Prahe. MV SR ŠAN-PLv, fond Gymnázium v Leviciach, osobné spisy profesorov, škatuľa č. 82a

⁵ Triedny profesor v 8. triede od 15. 4. 1936. Na Gymnázium v Leviciach začal učiť od školského roku 1931/1932, učil do 1. 4. 1938, kedy mu bolo udelené systemizované miesto v osobnom stave pridelených profesorov bez funkčného služného pri referáte Ministerstva školstva a národnej osvety v Bratislave. ŠAN, pobočka Levice, fond Gymnázium v Leviciach, výročné správy školy, škatuľa č. 84

⁶ napríklad spolužiak Přemysl Mornstein (1916–1978) bol v rokoch 1940–1945 väznený v Mauthausene za pokus o prekročenie hraníc. Vrátil sa s ťažko podlomeným zdravím. V rokoch 1945–1951 vyštudoval medicínu na Masarykovej univerzite v Brne (pred vojnou to skúšal na VŠCHT a na Právnickej fakulte UK v Prahe, prvýkrát jeho štúdium prerušila vojna, druhýkrát zatvorenie vysokých škôl v roku 1939). Jeho špecializáciou bola stomatológia. Od roku 1954 pôsobil v Svitavách. Podľa informácie syna MUDr. Vojtěcha Mornsteina, profesora Masarykovej univerzity v Brne, prednostu Biofyzikálneho ústavu Lekárskej fakulty.

⁷ Pani Wetzlerová bola vdova so štyrmi deťmi, dve mladšie Ladislav (*1917) a Lili (Livia *1919) tiež študovali na gymnázium. Táto rodina zahynula pri deportácii. Wetzlerovci mali obchod s koloniálnym tovarom v Borošovom dome, na Vojenskej ulici č. 2. (pravdepodobne tam, kde je dnes predajňa bicyklov). Údaje o rodine Heleny Wetzlerovej z fondu Obecný úrad mesta Levíc (1923–1938), domovské príslušnosti, spis č. 3691

v kine Orient (kino Slovan). Kadár bol vyhlásený za najlepšieho hráča majstrovstiev⁸.

Jeho obľúbeným profesorom v poslednej triede gymnázia bol mladý profesor Imrich Müller, čerstvý absolvent vysokej školy, ktorý v ich triede vyučoval dve hodiny týždenne filozofiu⁹.

Kadár zmaturoval v júni 1936 s výborným prospechom a zapísal sa na právnickú fakultu Karlovej univerzity v Prahe. Po absolvovaní štyroch semestrov školu opúšťa. V roku 1938 Karol Plicka zakladá a vedie Kurz pre kinetickú fotografiu v Bratislave. Kadár, podvedome idúci za svojím snom sa stáva poslucháčom tohto kurzu, spolu s ním aj napr. Viktor Kubal a Karol Krška. Rozbehnutý Plickov kurz prerušili udalosti v roku 1938 a následná mobilizácia¹⁰.

Kadár bol židovského pôvodu, preto vojnu prežil v pracovných internačných táboroch: v Galante a vo Vacove. So šťastím, lebo vo Vacove vďaka znalosti strojopisu pracoval v kancelárii, kde mu rukami prechádzali osobné doklady (a ich kópie) vojakov, väzenských dozorcov, ktorí museli dokladovať svoj árijský pôvod. Kadár postupne zhromažďoval kópie dokladov, ktoré vojaci predkladali na veliteľstve tábora. Tak sa mu podarilo získať falošné doklady pre asi 60 osôb a na Vianoce 1944 z tábora utiecť. Kadár poprosil dôstojníka, veliteľa tábora aby do 24 hodín nevydal rozkaz o ich úteku, aby ich nepochytili. Utečenci odišli vlakom do Budapešti, inak by boli absolvovali pochod smrti do Rakúska, pri ktorom zahynula väčšina internovaných z tábora. V Budapešti sa schovával, dostal sa do nemocnice, ktorá bola pod ochranou švédskeho konzulátu a tam sa dočkal oslobodenia¹¹.

Vojna, ktorá bola pre Kadára iba dobou snahy o fyzické prežitie natrvalo poznačila jeho život. Rodičia, ktorí žili v Rožňave, i sestra s dvomi deťmi, boli deportovaní a zahynuli v Oswienčime, zachránil sa len starší brat Štefan, ktorý prežil v inom pracovnom tábore.

Po vojne začal študovať FAMU, ale ako sám

Režisér Ján Kadár

⁸ TORDA, Juraj. Vznik a vývoj športových klubov a telovýchovných jednôt v okrese Levice do roku 1945. Diplomová práca. Fakulta telesnej výchovy a športu UK Bratislava. s. 53 Knižnica Tekovského múzea v Leviciach.

⁹ Imrich Müller (neskôr Ivo Milén) nar. 2. 2. 1911 v Prievidzi, zomrel 8. 5. 1979 v Prahe. Počas SNP veliteľ partizánskej roty Nováky a veliteľ Deviateho práporu partiz. zväzku Ján Žižka. Po oslobodení pracovník ministerstva vnútra, v rokoch 1951-1956 neoprávnene väznený. PLEVZA, Viliam a kol.: Dejiny slovenského národného povstania 1944. 5. zväzok. Nakladateľstvo Pravda Bratislava 1984. s. 314. Na levickej gymnázium Imrich Müller odučil len jeden školský rok, potom nastúpil na vojenskú prezenčnú službu.

¹⁰ Slovenský biografický slovník. Zv. 3. Martin: Matica slovenská 1989. s. 13

¹¹ Dagmar Táborská: citovaný rozhovor

hovoril, nemal trpezlivosť školu dokončiť a začal pracovať. Jeho životné osudy sa navždy spojili s filmom. Spočiatku pracoval v Krátkom filme v Bratislave, neskôr v Prahe ako scenárista a asistent réžie. V rokoch 1952 – 1969 pracoval v tvorivej skupine Elmara Klosa. Vrcholom ich tvorivej spolupráce bol film *Obchod na korze*¹². Kadár dovtedy nechcel pracovať na filme s témou holokaustu a deportácií. Rozhodovalo sa, v ktorom slovenskom meste sa bude film natáčať: na výber bola aj Rožňava, v ktorej Kadár prežil detstvo a odkiaľ boli jeho rodičia deportovaní a východoslovenský Sabinov. Pre Kadára boli spomienky na tragický osud blízkych natoľko silné aj po dvadsiatich rokoch, že si za miesto natáčania vybral Sabinov¹³.

Od roku 1969 až do smrti v roku 1979 žil v USA, kde prednášal na Academy of Art v Los Angeles a pôsobil ako režisér.

*Plagát k filmu
Obchod na korze*

30. apríla 1966 Ruzyňské letisko Praha, návrat z preberania Oscarov: zľava Jozef Króner, Ján Kadár, Ida Kamiňská, Elmar Klos

¹² Jeden z najúspešnejších československých filmov. Získal viacero prestížnych filmových ocenení. Sošku Oscara sa najprv pýšili barrandovské ateliéry, potom ju so sebou režisér Kadár odviezol do amerického exilu. Oscar zmizol z jeho z jeho bytu krátko nato, ako zomrel. Film *Obchod na korze* bol už v roku 1969 zakázaný a nehral sa dlhých 21 rokov.

¹³ Dagmar Táborská: citovaný rozhovor